

ÖZÜNDEN TÜRK OLAN BİR SANAT : MİNYATÜR*

Dr. MAHMUT NAHAS

Bayanlar ve Baylar,

Bu konuşma, burada, büyük İslâm uygarlığına Türklerin payı üzerine geçen yıl yapmak şerefine ermiş olduğum ve bunda uygarlıkları milletlerin değil, fakat egemen sınıfın yarattığı, onu geliştirdiği ve ona kendi zevk ve kişiliği damgasını vurduğu üzerinde durduğum konuşmanın devamıdır. Hattâ, bu konuşmada, göze çarpan örnek olarak Mısır'ın Firavunlar, Yunan – Roma vâlileri ve İslâm çağlarında yaşadığı birbirinden çok ayrı 3 uygarlıktan söz ettim.

Bir de, komşu hattâ akraba olan ve efsanelerde ve tarihte savaşları ya da birleşmeleri dolayısıyla sözleri edilen iki ulusun, İranlılar'la Turanlıların, iki yönde sık sık geçtikleri karışık bir sınırı belirlemenin olanaklı olması ölçüsünde Türklerin ve Türk uluslarının yurtlarını belirlemeye çalıştım.

Eski Türkistan, Batı'da Hazer Denizi, Doğu'da Çin, Kuzey'de Sibiryâ, ve Hazer Denizinin güney kıyılarından geçen bir yarıçizginin içinde bulunan bütün memleketleri içine alan bir yurt olarak saptanabilir.

Demek ki Türkistan şu ülkeleri kapsamaktadır: 1) Başlıca kentleri Çagatay Türkçesi konuşan Semerkand, Buhara vb. olan Mavera-i Nehir (Oksüs-ötesi); 2) Amudaria (Ümmüdürya) ırmağının Batısında, Hazer Denizinin Doğusunda, İran'ın Kuzeyinde ve Hwarezm'in Güneyinde bulunan Horasan. Burası, başkenti Ekbatan olan Part'lar ülkesinin yeridir; zira Part'lar, Türkmenlerle Kürd'lerin atalarıdır. Horasan'ın başlıca kentleri: Herat, Belh (Afganistan'da); Merv (Türkmenistan Sovyet Cumhuriyetinde), ve Nişabur (şimdi İranda) dır. 3) Horasan'ın Kuzeyinde, Kwarezm denizi (Aral gölünün eski adı) nin ve Alt-Amudaria'nın Batısında ve Hazer Denizinin Doğusunda bulunan Hwarezm. Başkenti Hwarezm (şimdi Hive).

* Bu Konferans 14 Eylül 1971'de Türk Tarih Kurumunda verilmiştir.

Daha sonraları Türklerin İmparatorluğu çok büyüdü, Çini, hemen hemen bütün Hindistan'ı, İran'ı, Arabistan'ı, Mısır'ı ve Avrupa'nın pek büyük bir parçasını içine aldı.

Sonra, Türklerin büyük İslâm uygarlığındaki paylarından söz ederken, İslâm'ı, sızma ile ya da fetih ile kabul eden, bütün Türk kabilelerini: Bui'leri, Selçukluları, Gaznelileri, Harezmlileri, Moğol'ları, Timurileri (ve bunlarla birlikte Hint Moğollarını), son olarak da Osmanlıları saydım.

Bütün bu belirlemelerden sonra Türklerin bütün alanlardaki başarı paylarından söz ettim.

İlkin, askerlik alanında: Şunu söylemek isterim ki, bu kez Türkiye'de bulunduğum sırada, iki büyük hatırlama töreninde bulunmak mutluluğuna eriştim; birincisi, 900 yıl önce büyük kahraman Alp Arslan'ın Malazgirt'te, kendisinininkinden 4 misli büyük Rum ordusunu ezdiği, böylece, İmparator Romanos Diogenes tarafından tehdit edilen bütün İslâm uygarlığını kurtardığı parlak zaferdir.

Bunun kadar önemli olan ikinci olay, kahraman Gazi Mustafa Kemal'in, Rum'ların ordularını Sakarya'da mahvetmekle yalnız Türklerin bağımsızlıklarını değil, kurtlar arasında parçalanmasına karar verilen bütün yakın Doğu'yu kurtardığı büyük zaferdir.

Ve 2 Türk kahramanının hatıralarını büyük saygı ile selâmlamak için bu fırsattan faydalanmaktayım.

Önceki konuşmamda Türklerin bilim alanındaki paylarını da ayrıntılı olarak söz konusu ettim ve Al Hvarizmi, Al Farabi, Al Biruni ve üstadların üstadı İbn Sina gibi büyük Türk bilginlerinden ve listesi okunmayacak kadar uzun bütün bilginlerden söz ettim.

Ayrıca Arap edebiyatında ve gramerinde ya da din incelemelerinde önemli yapıtlar meydana getiren Türk edebiyatçılarının ve imamlarının listesini okudum. Bunların başında Abu Abdullah Mohammed İbn İsmail, Hadis'te en büyük otorite, ve "Al Cami'al al Sahih"te Peygamberin sözlerinin kompilatörü İmam al Buharî bulunmaktadır. Son olarak Türklerin Rodaki'den Mevlâna Nureddin Abdurrahman El Cami'ye kadar Fars edebiyatındaki paylarını tartıştım.

Ve burada, Farsça yazdıkları halde Türk oldukları kesin olan şair ve edebiyatçıları kısaca incelemek üzere bir an için durmak istiyorum. Bu vesile ile şunu kayd edelim ki Yıldırım Bayezit 1402'de

Ankara Savaşının arefesinde Timur'a, boyun eğmesini istemek için *Farsça* bir mektup göndermiştir. İşte, Türk oldukları kuşku götürmez olan iki büyük kiral, çok önemli bir savaştan önce, birbirlerine Türkçe değil, *Farsça* yazıyor – O zamanın protokolu böyle idi. –

Bunun içindir ki Semerkand'ın banliyösü Rodak'ta doğan, aynı kent'te ölen ve Buhara'da Samanoğlu prens Nasr'ın şair ve şarkıcısı olan *Rodaki* *Farsça* şiirler yazıyordu.

Bunun gibi, Semerkand'da doğup ölmüş ve Buhara'da Nuh ibn Mansur'un sarayında yaşamış olan Dakiki (930-980) de *Farsça* şiirler yazıyordu.

Dakiki'nin yapıtını (Kedi-Nâme'yi) tamamlamakla görevlendirilen ve Türk kenti Tus'ta doğup ölen Firdevsî (934-1020) uzun zaman Sultan Gazne'li Mahmut'un sarayında yaşamış; bu hükümdar onu Dakiki tarafından başlatılmış olan İran Tarihi'ni tamamlamakla görevlendirmiş; bu da, çok ünlü “Şahname” olmuştur.

Aynı durum, bütün İran Edebiyatı boyunca tekrarlanmaktadır, şöyle ki:

Ömer Hayyam, Horasan'ın başkenti Nişabur'da doğmuş ve ölmüştür (1038-1123). Selçuklu Sultan Melikşah'ın sarayında astronom olarak yaşardı. Büyük matematikçi ve astronom olan Ömer Hayyam, bilim yapıtlarını Arapca, ama şiirlerini *Farsça* yazmıştır. Bugün onun bilimsel çalışmaları unutulmuş; kendisi ancak “Rubaiyat”ın yazarı olarak zikr edilmektedir.

Azerbaycan'da Firuzabat (bugünkü Tiflis) kentinde doğmuş, bütün ömrü boyunca yaşamış ve ölmüş olan *Nizam*, hiç katkısız olarak Türk'tür. İran'da hiç yaşamadığı halde şiirlerini *Farsça* yazmıştır.

Büyük Sufî şairi ve ünlü “Kuşların Mantiği” yazarı *Al Attar* (1129-1220), Horasan'ın başkenti Nişabur'da doğmuş ve ölmüştür.

Attar'ın tilmizi Celâlettin Rumî (1201 - 1273) Belh'te doğdu ve bütün ömrü Konya'da geçti. Burada Mevlevî tarikatını kurdu. Kendisi Konya'da ölmüş ve gömülmüştür, ama ünlü *Mesnevi'si* *Fars* dilinde yazılmıştır.

Nihayet, İran şiirinin altın çağının haklı olarak son şairi sayılan *Cami* (1414-1492) de Timurî sultanların başkenti Herat yakınında Cam'da doğdu ve öldü. Nizameddin Ahmed ibn Şemseddin Şaibani'nin oğludur. Demek ki halis Türktür, madem ki Şaibanî Uz-

bek'tir ve Herat'ta Timurî Türk Sultanlarının sarayında yaşamıştır. Cami bu Türk atmosferinde, Sultan Hüseyin Baykara ile veziri Mir Ali Şir Nevaî'nin yanında yaşıyordu. Ali Şir Nevaî büyük bir edebiyatçı ve Çagatay Türkçesinin en büyük şairlerinden biridir. Mevlâna Cami de bir kaç Türkçe yapıt yazdı, ama başlıca yapıtı olan "Heft Öreng", Farsçadır.

Adlarını saydığım bütün şairler kesin olarak Türk'türler ve Türk prenslerinin saraylarında yaşarlardı, ama bu saraylarda Farsça konuşulduğundan, bu şairler Farsça yazmak zorunda idiler. Tıpkı Bağdad'da büyük Abbasî çağında İbn El Rumî ve Abu Nevas gibi Arap olmayan şairlerin, şiirlerini sarayın dili olan Arapça yazmaları gibi.

İslâm Sanatlarındaki Pay :

Türklerin kuşkusuz en büyük payları olduğu alan, İslâmın yayılması üzerine Orta Doğu'da âdeta hiç yoktan yaratılmış olan İslâm Sanatları alanıdır. Bu sanatların çoğu, gelişip gerçek olgunluklarına ancak 12. yüzyıldan sonra, Türklerin İslâm âleminin hemen hemen her yerinde egemen olmaya başladıkları zaman erişmişlerdir. Fakat bu kısa sohbetle şu sanatlarda Türk etkisinden gereği gibi söz etmek zordur: Geçtikleri her ülkede kendi damgalarını vurdukları mimarlık; halı ile kilim; doğu müziği denen, ama aslında yaradılış ve gelişme bakımlarından Türk olan müzik; Türklerin İran'da ve **çok** daha fazla İstanbul'da sanatların en güzellerine bedel ince ve zarif bir sanat haline getirmiş oldukları hattatlık.

Böylece, hattatlık ve tezhipten, kitap sanatlarını tamamlayan *Minyatür*'e geçmiş oluyoruz.

Her şey gösteriyor ki, minyatür, özünden Türk olan bir sanattır; çünkü:

1 — 632'den 12. yüzyılın başlarına kadar geçen 5 yüzyılda hiçbir resim sanatı denemesi yok,

2 — Türklerin Bağdad'a gelmesiyle ilk minyatürler görülmeye başlıyor. Türklerin Suriye ve Mısır'a yerleşmeleri ile bu ülkelerde ilk resimler görülüyor. Bütün bunlara Arap resmi denmekte,

3 — Türklerin İran'a Prens olarak gelmeleriyle, İlhanî, Timurî, Safevî vb. denen ilk resimler görünüyor; bunlara İranlı denmekte, ama hiçbir zaman Türk denmemekte,

4 — Türklerin hiç bulunmadıkları bütün İslâm ülkelerinde; büyük bir uygarlığa ve yüksek bir kültüre sahip olan Kuzey Afrika'da ve Endülüs'te de resimle hiç uğraşılmamış,

5 — Timurî Moğol'ların Hindistan'a gelmeleriyle burada Moğol denen resimler baş gösteriyor,

6 — Bu ülkelerdeki Türk hanedanları ortadan kalktıktan sonra, minyatür, son Türk hanedanı Kaçar'ların 1924'te gittiği İran ile, tabii, Türkiye dışında ortadan kalktı. Bu iki ülkede minyatür, 18. yüzyılda yerini Batı tipinde resme bırakıncaya kadar yaşadı.

Fakat bütün bunlar teori. Ve teoriyi sağlamca pekinleştirmek için, Batı sanat tarihçilerinin adlandırdıkları türlü okulları, yani Arap ve en çok İran okulunu inceleyip çözümlmeliyiz.

I. Arap Minyatürü :

Arap resminden söz etmek tamamen gülünçtür, çünkü Araplar, ne İslâm'dan önce, ne İslâm'dan sonra, hattâ ne de bilim ve felsefenin en yüksek noktaya eriştiği ve Yunanlıların pagan felsefesinin özgürce tartışıldığı vakit (9., 10. ve 11. yüzyıllar), hiçbir zaman resim yapmamışlardır. Keza şan, raks ve müzik gibi pek ortodoks olmayan sanatları çok yüksek bir mükemmellik aşamasına, şarkıcı ve müzikçileri saygıdeğer bir toplumsal aşamaya eriştirdikleri vakit de resimle meşgul olmamışlardır.

Bu ülkelerde "Arap" minyatürlerine tanıklık etmek için Türklerin Bağdad'a ve türlü Arap ülkelerine gelmelerini beklemek gerekir; 1251'de Bağdad Hülâgû Han tarafından zapt edilince ve bu kent Türk halife ya da sultanlarından yoksun olunca, minyatür ortadan çekildi.

Şimdi, bu "Arap" minyatürleri tarihlerinin siyasal olaylara uygun düşüp düşmediğini, böylece de tezimizi doğrulayıp doğrulamadığını kısaca görelim: Bunun için örneğin Ettinghausen'in "Treasures of Arab Paintings" adlı kronolojik sırada düzenlenmiş kitabını alıp, verileri 3 devire ayıralım.

1. *Devir*: 1199'dan 1222'ye kadar sürer ve bunda minyatürler Irak'ın kuzeyinde ve Musul'da, bu alanın ve bütün Suriye'nin mutlak hâkimi olan Atabey'lerin saltanatı zamanında yapılmıştır. 1199'dan olan en eski minyatür, Musul'da "Tiryak" kitabını ve sonuncular Suriye'de 1222'de "Makamat al Hariri" nin bir nüshasını süslemektedir.

2. *Devir*: 1225'ten 1250'ye kadarki Bağdad minyatürleri; bunlar, Dioscorides'in "Materia Medica" sının bir kopyası ile "Makamat al Hariri" nin birkaç kopyasını kapsamaktadır.

3. *Devir*: 1300'den 1500'e kadar Suriye ve Mısır minyatürleri; bu devir, Türk Memlûklarının Mısır ve Suriye'ye yerleşmelerinin ve Hülâgû'nun bu ülkelere yürümesini durdurmalarının hemen ardından gelen devirdir. Koleksiyon, "Makamat" tan, "Kelile ve Dimne" den, hayvan masallarından vb. kopyaları kapsamaktadır. Bu devirde Mısır en kudretli Türk devleti idi. Ve en mükemmel Kur'an koleksiyonu Kahire'de bu devirden kalmadır.

Olayların gidişi açıkça görülüyor: Kuzey Irak'ta ilk bağımsız Türk devleti (Atabey'ler); karşılık: ilk minyatürler. Türkler Bağdad'ta mutlak egemen oluyorlar; minyatürler görünüyor. Türkler Bağdad'ta yoklar; minyatürler ortadan kalkıyor. Türk Memlûklar Mısır'da yerleşiyorlar; Mısır'da ve Suriye'de son minyatürler görülüyor.

II. *İranlı denen minyatürler*:

İran minyatürlerinden söz açmadan önce, İran'ın, İslâm'dan önce, Türk Sultanları zamanında gelişmiş olan bu büyük okula köken ya da tohum olabilecek bir resim okuluna sahip mi idi? Bunu inceliyelim. İran'da İslâm'dan önce iki büyük devlet kurulmuş ve bunların her biri birer büyük uygarlık bırakmıştır.

İlki, Birinci Kiros tarafından kurulan ve Kambyzes ve daha çok 1. Dara tarafından büyütülen Ahemaniş devletidir. Bu devlet 2 yüzyıldan fazla yaşamış ve Büyük İskender'in fethi ile sona ermiştir. İskender, bütün insanların kardeş olacakları bir dünya kurmak hayalini kuruyordu; bunun için son Ahemaniş hükümdarı III. Dara'nın kızı ile evlendi ve Pers kırıallarının geleneklerini kabul etti; aynı zamanda, İran'ı Hellenleştirmeye uğraştı. 323'te ölünce, İskender'in kalıtımından İran, generali Selevkos'a düştü ve böylece Selevkos'lar hanedanı kuruldu (İsa'dan önce 305-64); bu hanedan da İran'ı Hellenleştirmeye çalıştı ve başkenti Dicle üzerinde Selevkia (Bağdad), ile Fırat üzerinde Selevkia, Hellenistik düşünüşün birer gerçek türeme merkezi oldular. Ve bu, İsa'dan önce 250'ye, Parth'lar kralı I. Arsas (Arşak) Selevkos'luları İran'dan kovup Arsas'lar hanedanını kuruncaya kadar sürdü. Parth'lar Yunanlılara ve İsa'dan önce 250'den Miladî 224'e kadar Romalılara karşı savaştılar;

bu son tarihte İmparator Trajanus'a yenilen Parth'lar, Sasani kiral Ardaşir tarafından ilhak edildiler. Ardaşir, son Parth kralı Ardam'ın kızı ile evlendi.

Sasaniler de Bizans'ın temsil ettiği istilâcı Batıya karşı savaşı kahramanca ele aldılar. Kiral Şahpur İmparator Valerian üzerine ve I. Keyhusrev Justinianus üzerine daha da parlak bir zafer kazandı. Dört yüzyıldan uzun bir zaman (224-641) İran Doğu'nun Batı'ya karşı şampiyonu oldu. Muhakkak ki Ahemaniş'lerle Sasaniler büyük bir uygarlık kurmuşlar ve türlü başkentlerinde (Persepolis, Suza, Ktesiphon vb. de), mimarlık, kabartma, heykel sanatlarında büyük aşamalara eriştiklerini gösteren büyük anıtlar bırakmışlardır. *Fakat resimde hiçbir şey!* – Belki, Taki Bustan'da ve Nakşi Rüstem'de renkli dev kabartmalar. – Fakat küçük boyutlu gerçek resim, Mısır'la sürekli temasa (- 525 ten itibaren), I. Dara'dan (- 321) beri Yunanlılarla temasa ve 641'e kadar Roma ve Bizans'la temasa rağmen, yani toplam olarak 11 yüzyıldan çok bir zaman, resmin çok gelişmiş olduğu ülkelerle temaslara rağmen, İran, büyük uygarlığı içinde, mucizeye yaklaşan o minyatür gelişmesini önceden haber verebilecek bir resim okuluna sahip olmamıştır.

641'den, İslâm fethinden sonra, İran İslâm Devletinin bir parçası idi, ve o sırada, başka İslâm ülkelerinde olduğu gibi, o zamanın geçmişi ile o zamanın hali arasında gerçek bir kopma oldu. Bu İslâm dünyasında, yeni ilkeleri ve yeni sanat ve kültür anlayışı olan yeni bir toplum meydana geldi. Ve İran bu uygarlığa iştirakte birinci oldu; bu uygarlıkta, insan vücudunun tasviri kesin olarak yasak olmamakla birlikte, pek istenmiyordu. Bu İslâm ailesinin aktif üyesi olan İran, Medine'den, sonra Dımeşk'tan, en son Bağdad'dan gönderilen valilerle yönetildi – ve 1251'de Bağdad'ın düşmesine kadar kendi kentlerinden birinde yerleşmiş, kendine öz bağımsız bir hükümete sahip olmadı; ve ilk hanedan, Hülagû Hanedanı, yani Bağdad'ı yok edenden gelen İlhanlar Hanedanı olmuştur. Bu hanedan 13. yüzyılda Tebriz'e yerleşti, ve tam işte o zaman, sanat tarihçilerinin İlhanlı ya da Moğol minyatürler dedikleri ilk İran minyatürleri görülmeye başlamıştır. İlhanlı devleti 1251'den, Timur'un başkent olarak Semerkand'ı seçerek devletini kurduğu 15. yüzyıla kadar devam etmiştir. Sonra Timur İran'ı oğlu Şahruh'a (1405-1447) verdi; bu da başkent olarak Türk kenti olan Herat'ı seçti ve burayı edebiyat ve sanatın büyük bir merkezi kıldı. Halefleri Sultan Abu Said (1448-

1468) ve Sultan Hüseyin Baykara (1470-1507) Herat'ta ünlü resim okulunu geliştirip en yüksek aşamasına erdirdiler. Buna, sanat tarihçileri, "Turanid okulu" derler.

Timurî minyatürlerden ayrıntıları ile söz edebilirdim. Fakat İran'da ilk görülen Moğol minyatürleri ile ilgili olarak şunu söylemek isterim ki, bunlar bize bilhassa, göçebe hayatın sahneleri ve 13. yüzyılda henüz İslâmın silemediği Şamanlıkla ilgili sahneleri de, bilhassa Mehmet Siyahkalem koleksiyonunda, sorun'un anahtarını vermektedir. Burada, bu minyatürlerin kökeni olamıyacak olan İran'dan çok uzaktayız.

Sonra Safevî'ler devri, ondan sonra da Kacar'lar ve nihayet bugün, İran'a Orta Doğu'da büyük ulus yerini yeniden veren şanlı Pehlevî hanedanı geldi.

Demek ki şu sonucu çıkarmak gerekiyor: Minyatür sanatı İran'da bu kadar iyi gelişmişse, bunun nedeni, nerede hüküm sürdülse, bir Türk sanatı olan ve başka yerlerde olduğu gibi burada da kendileri gelmeden var olmayan minyatürü, Türk hanedanlarının yüreklemiş olmalarıdır.

Şimdi sonuç verici bir analize geçelim. Zira dünya kültür örgütü olan UNESCO tarafından seçilip yayımlanan koleksiyonu gözönünde bulunduracağız. Koleksiyon, en yetkili uzmanlarla (Basıl Gray, Ivan Stchoukine ve André Girard) anlaşılıp Tahran'ın yetkili makamları ile birlikte çalışmalar sonucunda meydana gelmiş ve "İran Minyatürleri" adını taşımaktadır.

Bu albüm, varsayımımızı doğrulamak için en iyi destektir.

1 – Gerçekten albüm 6 el-yazmasını süsleyen 35 minyatürü içine almaktadır. El-yazmaları şunlardır: Timurî Prens Baysungur için 1430'a doğru yazılmış ve – 9 minyatürle – resimlenmiş, Firdevsî'nin Şahnamesinin bir kopyası (Planş 1-9). Ama gördük ki kitabın yazarları, Türk prensleri için çalışan Türklere. Ve bu kopya, bir Türk kenti ve Timurî Türk hanedanının başkenti Herat'ta, birçok Türk hattat, tezhipçi ve ressamın, – kendisi de bir büyük sanatçı olan-prens Baysungur'un emrinde çalıştığı atölyede yazılmış ve resimlenmiştir.

2 – İkinci el-yazması, ünlü "Kelile ve Dimne" nin Herat'ta aynı prensin atölyesinde 1410 - 1420 de Farsça güzel yazılmış ve 6 minyatürle (Planş 10 - 15) bezenmiş bir kopyasıdır.

Demek ki önceki düşünceleri uygulayarak bu minyatürlerin Türk olduklarını çikarsayabiliriz.

3 — Üçüncü el-yazması, başka zamanlara ait minyatürün (Pl. 16-24) koleksiyonu olan “Murak’a Gülşan” dır. Bu 9 minyatürden 4’ü Herat Timurî okulundandır, bunların 2 si ise ünlü ressam Behzad’ındır (1480’e doğru). Demek bunlar da (Pl. 16-19) Herat Türk minyatür okulundandır.

4 — Dördüncü el-yazması, Mevlâna Abdurrahman *Cami*’nin, “Heft Öreng” denen, ama burada “Heft Baykara” adını taşıyan yapıtın bir kopyasıdır. Bu son ad, nüshanın Sultan Hüseyin Baykara için ve onun saltanatı zamanında hazırlandığını gösteriyor. Kaldı ki, onu süsleyen 2 minyatür (Pl. 25, 26), Behzad’ın öğrencisi Kasım Ali tarafından 1480’e doğru yapılmıştır. Demek ki bütün bu yapıt, yani hattatlık, şiir ve minyatürler, Herat’ta Timurî Türk devrinde meydana gelmiştir.

5 — Son el-yazması İlhan’lıların veziri Reşid ed-Dîn’in 14. yüzyılda Moğolların tarihi üzerine yazdığı “Cami-üt Tevarih” in bir kopyasıdır. Bu el yazması, 16. yüzyılda Moğol İmparatoru Ekber’in kitaplığı için hazırlanmış ve 16 minyatürle süslenmiştir (Pl. 29-34). Hüme-yun’un oğlu, Babür’ün torunu olan Ekber’in Timurî bir Türk olduğu ve Hindistan’a, İran’dan geçmeden, doğrudan doğruya Semerkand’dan geldiği ve sanatçı, edebiyatçı ve Çagatay Türkçesinde şair olduğu biliniyor.

Moğollar, bütün Timurîler gibi, kitap sanatı için atölyeler kurmuşlardı; bir Türk hükümdarının atölyesinde hazırlanmış bir Türk kitabının el-yazması, hiçbir zaman İran resmine mal edilemez. Demek ki, bu kitabı süsleyen 6 minyatür Türktür.

Görülüyor ki, UNESCO’nun İran resminin en güzel örnekleri diye sunduğu 34 minyatürden 27 si kuşkusuz Türktür; öbürleri ise belirsiz zaman ve yapıcılardandır, öyle ki bunların kökenlerini, bilhassa “Muraka’a Gülşan” adlı birbiri ile hiçbir ilgisi olmayan minyatür ve yazılar (Pl. 20-24) koleksiyonunun kökenini saptamak çok zordur.

Sonuç :

Bayanlar ve Baylar,

Bu konuşmayı bir İslâm ulusunun başka bir İslâm ulusuna üstünlüğünü göstermek, ne de büyük uygarlığı ve ince ve derin

kültürü İslâm uygarlığına ilk katkı olan şanlı İran ulusunu küçültmek için yapmadım.

Bütün bu uluslar, büyük İslâm ailesinin üyeleridirler. Ve burada, bütün İslâmların kardeş olduklarını, “İnâmal müslimun ihva” demekle, İslâmlığın enerjik bir şekilde yediği ırkçılık yapmak da benim zihnimden tamamen uzaktır.

Fakat ben bu konuşma ile geçen yılki konuşmayı şunun için yaptım: Biz, Orta Doğu Müslümanları, 900 yıldan beri, Malazgirt’ten Sakarya’ya kadar ana-baba kalıtımımızı kahramanca savunan Türk kardeşlerimize borçluyuz ve bu borcu hiç olmazsa tanımak ve kabul etmek gerekir.

Sonra, kimi Batı tarihçileri, Batı’nın hırslarına karşı dikilen son devlete olan kinleri içinde, Türk uluslarının İslâm uygarlığına her türlü katkısını yadsımak ve Türk uluslarına iftira etmek için ellerinden geleni yapıyor ve “cesur askerdirler ama hiç kültürleri ve uygarlıkları yok” diyorlardı.